

A MUNKA ÉS A MAGÁNÉLET HATÁRÁN

HOGYAN KUTASSUNK EGY RÉGI TÉMÁT ÚJ MEGKÖZELÍTÉSSEL?¹

A Kultúra és Közösség szerkesztőbizottságának biztatására és felkérésére a 2014-es évfolyam egymás után következő számaiban ízelítőt adunk a *Dilemmák és stratégiák a család és munka összehangolásában* címet viselő OTKA-kutatásunkból.

Klasszikus témának tekinthető, mégis szinte töretlen érdeklődés kíséri a munka és magánélet összehangolásának (work-life balance) kutatását. Éppen ezért egyszerre volt könnyű és nehéz dolgunk, amikor két évvel ezelőtt úgy döntöttünk, hogy OTKA-pályázatot nyújtunk be erre a témára. Könnyű volt, hiszen releváns és „szerethető” kérdésnek találtuk, aminek kutatására sok együttműködő jelentkezett. Nehéz is volt ugyanakkor, mert szerettünk volna mást és máshogy kutatni, mint ahogy azt már az előttünk haladó kutatók Magyarországon tették. Annak érdekében, hogy mást kutassunk, azaz, hogy az újdonság garantált legyen, igyekeztünk olyan kérdéseket találni, amelyekkel korábban nem gyakran találkoztunk a magyar szociológiai fórumokon.

A „máshogyan kutatni” kérdés megfogalmazása során az az igény vezetett bennünket, hogy a klasszikus megközelítések mellé olyan módszertani lehetőségeket is feltárjunk és bemutassunk, amelyek újdonságértékű kutatási eredményeket biztosítanak, de könnyen elérhetőek és megvalósíthatók, reflektálnak a nemzetközi szakirodalom által felvetett módszertani dilemmákra, és nem utolsósorban akár „követhetők” is legyenek más kutatók által. Ezt különösen fontosnak tartjuk amiatt, hogy a kisebb kutatási tapasztalattal és/vagy kevesebb kutatási forrással rendelkező kutatók, akár hallgatók is kedvet és segítséget kaphassanak az ilyen jellegű munkák elvégzésére. Hogy a módszertani kísérletezés – amiről írásom végén majd röviden szót ejtek –, működött, az igen nagy részben annak köszönhető, hogy kutatócsoportunk időről-időre kibővült

egyetemi hallgatókkal, akik kutatási asszisztensként vagy beszélgetőtársként részt vettek a műhelybeszéléseken.

Ami a téma társadalmi relevanciáját illeti, fontos kiemelni, hogy a munka és a családi élet közötti megfelelő egyensúly megtalálása nem csupán az egyéni jólét egyik fontos tényezője, de erősen összefügg a gyerekvállalási döntésekkel és a szeretett személyekkel együtt eltöltött idő minőségével, továbbá kapcsolatban van egyes demográfiai (alacsony termékenységi), gazdasági (munkaerő hatékonysága) és K&F (hatékonyság és kiválóság) problémákkal is. Azonban az ebből adódó feszültségek a dolgozó szülők folyamatos panaszai és a nagylelkű szakpolitikai kezdeményezések ellenére sem csökkentek az elmúlt évtizedekben. A társadalom jelentős része még mindig úgy ítéli meg, hogy az egyensúly megtalálása és fenntartása a mindennapi élet egyik legnehezebb kihívása. Ezeken túl az egyéneket mélyen érintette a jelenlegi válság okozta strukturális bizonytalanság, ami rámutat, hogy a munka-élet egyensúlyával kapcsolatos kutatás aktuális és fontos mind tudományos, mind szakpolitikai oldalról.

Tudományos oldalról ez a kutatás mélyebb és részletesebb ismeretekkel járul hozzá ahhoz, hogyan lehet összeegyeztetni a család és a munkahely elvárásait a mindennapi életben. Ez új kutatási irányokat vethet fel egyéni és családi szinten, hiszen a munka-magánélet egyensúly egy folyamatos ‘mérlegelési és határmunkát’ feltételez az élet különböző területei között. Ezen túl, az infokommunikációs eszközök szerepének feltárása a munka és a magánélet változó, eltolódó és feloldódó határaitól olyan új kutatásokhoz vezethet, amelyek családi szinten vizsgálják a különböző technológiák hatását.

Szakpolitikai oldalról a kutatás eredményei hozzájárulhatnak annak a megértéséhez, hogy milyen módon és hol érdemes leginkább beavatkozni a munka-élet egyensúly javításának érdekében. A probléma többszintű kezelése feltárhatja, hogyan függenek össze az intézményi és a családi támogatások, az infokommunikációs technológiák használata, valamint a tanulókkal, karrierrel és családdal kapcsolatos döntések. Egy komplex áttekintés segíthet a szakpolitikusoknak a kihívás hatékonyabb megközelítésében.

1 Az alábbi tanulmány a *Dilemmák és stratégiák a család és munka összehangolásában* (K 104707) OTKA-kutatás keretében készült. A kutatás 2013–2017 között zajlik a Budapesti Corvinus Egyetemen. A kutatásban résztvevő senior kutatók: Nagy Beáta (kutatásvezető), Király Gábor, Szél Bernadett, PhD-hallgatók: Dén-Nagy Ildikó, Géring Zsuzsanna, Geszler Nikolett és Paksi Veronika. Az alábbi felvezető írás a kutatócsoport tagjaival közösen elkészített kutatási terven alapul.

Az alábbiakban először röviden összefoglaljuk, hogy a négyéves kutatási periódusban milyen kutatási kérdések megválaszolását céloztuk meg. Ennek során bemutatjuk, hogy a felsorolt kérdéseket milyen módszerekkel kívánjuk kutatni, majd pedig bemutatunk egy-két példát arra, hogy mit gondoltunk módszertani kísérletezés alatt.

Először tehát a kutatási kérdéseinkről szólunk. Miként kutatási tervünkben megfogalmaztuk, szeretnénk megérteni, hogy a különböző támogató és korlátozó tényezők hogyan hatnak az egyének és családok (magán/családi) élet és a munka közötti egyensúly keresésére. A korábbi hazai és nemzetközi vizsgálatok adatai mind világosan bizonyították, hogy a különböző felelőségek és szerepek együttes jelenléte komoly feszültségeket okozhatnak a munka és a magánélet területén. Azonban nem tudunk eleget arról, hogy az egyének hogyan látják a saját helyzetüket, mi enyhítheti e feszültséget, illetve mik az egyensúly megteremtésének korlátozó tényezői. Míg a munka-élet egyensúly demográfiai hatásairól több kutatás készült, kutatásunk egyénre és családokra fókuszáló megközelítése feltárja az egyensúly fenntartásának, a felé való törekvésnek és mindennapi újratertetésének belső mechanizmusait.

A projekt négy, egymást kölcsönösen kiegészítő részből áll.

– Az első rész kvantitatív adatelemzésen alapul, hogy többet megtudhassunk az individuális stratégiákról, preferenciákról és aspirációkról, valamint hogy mindezek milyen kapcsolatban vannak a munka-élet egyensúlyt támogató és korlátozó tényezőkkel. A helyzet feltárására reprezentatív adatfelvételt végzünk a 18-62 éves lakosság körében.

– A második rész az infokommunikációs eszközök szerepét vizsgálja a munka és magánélet közötti határvonalak eltolódásáról, elmosódásáról. A reprezentatív adatfelvétel adatai mellett a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések adnak információt ezekről a kérdésekről.

– A harmadik rész a munka-magánélet egyensúlytal kapcsolatos vállalati társadalmi felelősségvállalási kezdeményezéseket vizsgálja, bemutatva, hogy az absztrakt alapelvek hogyan jelennek meg a gyakorlatban; valamint, hogy kik az igazi haszonélvezői ezen intézményi gyakorlatoknak. Honlap-elemzés, majd pedig fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések révén tárjuk fel a vállalati helyzetet.

– A negyedik rész a magasan képzett nők helyzetét vizsgálja két speciális célcsoport kiemelésével, ahol a munka-élet egyensúly kiemelt jelentőséget kap: a kutatók és a vezető nők esetében. Itt az interjú módszereket tartottuk a legcélravezetőbbnek.

Reményeink szerint a fenti kérdések megválaszolása jelentősen hozzájárul a munka-élet közötti egyensúly dilemmájának mélyebb és alaposabb megértéséhez.

A kutatási kérdések után áttérünk annak vizsgálatára, hogy milyen módszertani kísérletezéssel próbálkoztunk. Az első ilyen kísérlet a széles körben ismert tartalomelemzés felfrissítése, és online tartalmakra való alkalmazása. Mivel sokan a vállalatoktól várják, hogy megteremtsék a munka és magánélet közötti illeszkedést – akár úgy, hogy konkrét támogatást biztosítsanak, akár pedig annak kommunikálásával –, kézenfekvőnek tűnt, hogy elemezzük a vállalati kommunikációt. A tartalomelemzés klasszikus elveit és eredményeit szem előtt tartva kutatásunkat éppen ezért az online tartalmakra terjesztettük ki, ami azonban számos módszertani dilemmát is felvet. Mivel az online tartalmak, és a honlap-elemzés egyre fontosabbá válik, nemcsak a kutatást végeztük el, de elkészült a módszer alkalmazását lépésről-lépésre bemutató tanulmány, amelyet a KéK jelenlegi számában már meg is ismerhetnek az olvasók.

A másik módszertani kísérlet, amelyik a Kultúra és Közösség következő számában kerül bemutatásra, a kevert módszerek (mixed methods) kérdéséhez kapcsolódik. A szakirodalmakat keresve egyre gyakrabban találtunk azzal a megközelítéssel, amelyik a kutatások megtervezése során nemcsak többféle módszert vett számba, de a módszerek egymásra hatását is vizsgálta. Kutatásunk során módunk nyílik rá, hogy egy feltett kérdést minél több szempontból, több módszerrel megvizsgáljuk, így a korábbiakhoz képest – reményeink szerint – lényegesen mélyebben tudjuk elemezni a munka és magánélet illeszkedését, konfliktusait és egymásra hatását. Az előttünk álló év során további módszertani és tematikus kérdések bemutatást is tervezünk. Ezeket a megközelítéseket remélhetőleg nemcsak kutatócsoportunk tagjai, de a szélesebb tudományos közönség is érdeklődéssel fogja olvasni.